

Jono Meko prozos kūriniai kaip išeivio patirčių atspindys

Jonas Mekas šiandieninėje visuomenėje daugeliui pažįstamas kaip lietuvių kilmės avantgardo pradininkas ir filmų kūrėjas. Nemažai dėmesio šis asmuo sulaukė ir kaip poetas. J. Mekui kaip egzilui dėmesio yra skiriama Egidijaus Aleksandravičiaus¹ ir Vytauto Kavolio² tekstuose. „Intelektualinės lietuvių egzilio istorijos“ kurse J. Meko kaip egzilo poezija ir dienoraščiai buvo analizuoti Gedimino Bašinsko straipsnyje³. Savo darbe straipsnio autorius daugiausia dėmesio skyrė dviems mūsų aptariamojo išeivio gyvenimo etapams: pirmajam - kuomet J. Meko išvykimą iš Lietuvos lydėjo mirties baimė ir noras pamatyti Vakarų ir antrajam – pagyvenus svetur pajauštą tėvynės ilgesį ir kartu liūdesį, atsidūrus svetimame krašte. Kiek mažiau domėtasi menininko rašytais prozos kūriniais – pasakomis, eseistika, laiškais. Minėtoji autoriaus kūryba - tai dar viena rašytinių šaltinių masė, kurią analizuojant būtų galima bandyti atskleisti jo, kaip išeivio jausenas.

Šiame darbe remsimės J. Meko prozos kūriniais ir bandysime juose ieškoti vaizdinių, kurie išreiškia autoriaus nenutrūkstamą ryšį su gimtąja vieta, o kartu ir su savo tauta. Bandysime išskirti, kokie simboliai egzilui ryškiausiai primena tėvynę, kokios tapatybės su gimtąja žeme išryškėja jo darbuose. Taip pat bandysime pastebėti, kokie objektai autoriaus kūryboje sutinkami kaip stiprybės šaltiniai, padedantys išgyventi skaudžias patirtis, o taip pat ir įkvepiantys išlaikyti ryšį su gimtuoju kraštu. Kartu bandysime pastebėti J. Meko kaip išeivio patirtis, kurios formavo jo nuomonę apie politines kryptis, kokie autoriaus vaizdiniai pastebimi tekstuose apie jau atsikūrusią Lietuvą ir kaip palyginamas gimtosios šalies gyvenimas su Vakarų pasauliu.

Trumpai pristatant J. Meką kaip asmenį, paminėsime keletą jo gyvenimo momentų. Kūrėjas gimė ir augo Semeliškių kaime, sulaukęs 22 metų, 1944-aisiais, traukėsi į Vakarų, kur pateko į Vokietijos priverstinių darbų stovyklą. 1947 – 1948 m. praleido Wiesbadeno, vėliau Kaseno DP (Displaced Persons) stovyklose, 1949 m. išvyko į JAV ir apsigyveno Niujorke, kuriame gyvena iki šiol. Menininkas nuolat atvyksta paviešėti į gimtąją Lietuvą. Šiuos gyvenimo momentus išskirti ir datuoti nusprendėme todėl, kad pabandytume pažvelgti, kokios jausenos ir nuotaikos dominavo J. Meko kūryboje itin sunkiais pirmaisiais išvykimo metais priverstinių darbų stovyklose ir vėlesniuose laikotarpiu, kuomet pavyko susikurti stabilesnį gyvenimą.

¹ E. Aleksandravičius, *Egzilis ir avan(t)gardas*, Praeitis, istorija, istorikai, Vilnius, 2000, p. 245 - 256.

² V. Kavolis *Nužemintųjų generacija*, Egzilio pasaulėjautos eskizai, Žmogus istorijoje, Vilnius, 1994, p. 63 – 120.

³ G. Bašinskas, *Jono Meko egzilio pasaulis*,

http://www.iseivijosinstitutas.lt/var/uploads/file/2001_G_Basinskas_Jono%20Meko%20Egzilio%20pasaulis.pdf

žStraipsnyje kaip šaltinius naudosime pasakų rinkinį „Trys broliai ir kitos pasakos“⁴, atspindintį ankstyvąjį kūrybos periodą – 1946 m. Taip pat žvelgsime į J. Meko trumposios prozos rinkinį „Žmogus prie lyjančio lango“⁵, kuriame spausdinti tekstai buvo kuriami 1947 – 1956 m. ir į 1994 – 1996 m. rašytojo eseistika laiškų forma knygoje „Laiškai iš niekur“⁶.

Santykis su gimtąja žeme

Itin glaudų ryšį su gimtine galime pastebėti tikriausiai visuose menininko prozos kūrinuose. Į gimtinės apibrėžimą šio autoriaus kūryboje įeina tiek gimtoji žemė ir namai, tiek pati tėvynė. 1946 m. kartu su broliu Adolfu kurtose pasakose vaikams dažnai pastebima savos žemės, savų namų reikšmė. Viena iš kurtų pasakų vaikams pasibaigia šitaip: - *Ak, jūs mokytis vyrai. Daug gražių pasakų papasakojot, bet užmiršot pačią gražiausią. Joje kalbama apie mano tėvynę*⁷. Kitose pasakose vyrauja panašūs siužetai: pagrindinis istorijų herojai išvyksta iš tėvynės ar gimtųjų namų ieškoti geresnio gyvenimo. Išvykus svetur pasakų veikėjams pradžioje ima pildytis jų lūkesčiai, tačiau bet kokius jų patyrimus ar laimės paieškas nusveria gimtųjų namų ilgesys ir galiausiai yra sugrįžtama į gimtinę. Toks likimas ištinka vienos iš pasakų herojų - katinėlį, kuris, palikęs žemdirbio namus, išvyksta „į pasaulį“⁸, tačiau supratęs, kad jaučiasi tarsi ne savame kailyje, sugrįžta namo. Svetimi kraštai sužavi ir gandra, kuris išskridęs peržiemoti į šiltus nusprendė dėl kur kas šiltesnio klimato likti gyventi pietuose, tačiau tėvynės ilgesys priverčia jį sugrįžti į tėvynę⁹.

Grįžtant prie pasakos apie katinėlį, šioje pasakoje atskleidžiamas ir kitas svarbus momentas, kuris nulemia grįžimą į gimtus namus. Išvykęs iš žemdirbio namų katinėlis ėmėsi žmonių darbų – sėjo grūdus laukuose, vėliau dirbo malūne. Ir tik pastebėjęs, kad nesugeba taip gerai žmonių darbų dirbti, kaip jie patys, nusprendžia grįžti namo¹⁰. Tokias pasakos herojaus elgsenas nėra sunku palyginti ir su žmoniškuoju pasauliu. Bandant interpretuoti šį pasakos motyvą galima pastebėti, kad autorius kuria tam tikrą išvykstančiojo vaizdinį. Žmogus atsidūręs svetur tarsi nebegali gyventi ir užsiimti ta pačia veikla, kaip savoje gimtinėje. Jis bando susitapatinti su aplinka, užsiimti kitais darbais ir bandyti būti panašiu į kitus. Tačiau patyrimas, kad svetima aplinka tarsi užkerta kelią gyventi tokį gyvenimą, koks susiformuoja nuo pirmųjų dienų, paskatina grįžti į tėvynę tam, kad būtų įmanoma gyventi tokį

⁴ J. ir A. Mekai, *Trys broliai ir kitos pasakos*, Wesbaden, 1946.

⁵ J. Mekas, *Žmogus prie lyjančio lango*, Vilnius, 2010.

⁶ J. Mekas, *Laiškai iš niekur*, Vilnius, 1997.

⁷ J. ir A. Mekai, Vieno vežiko istorija, *Trys broliai ...*, p. 8.

⁸ J. ir A. Mekai, Katinėlis baltaūsis, ten pat., p. 3.

⁹ J. ir A. Mekai, Apie gandra, ten pat., p. 13-14.

¹⁰ J. ir A. Mekai, Katinėlis baltaūsis, ten pat., p. 3.

gyvenimą, koks iki išvykimo buvo įprastas. Atkreipdami dėmesį, kad šios pasakos buvo kuriamos autoriui išgyvenant nelengvus metus DP stovyklose, galima pastebėti, kad skaudžios patirties traumos – gelbėjant gyvybę pasitraukimas iš Lietuvos ir bandymas gyventi izoliuotoje erdvėje, esant sunkioms socialinėms sąlygoms, nebuvo tie veiksniai, kurie užkirstų kelią sukurti istorijas (šiuo atveju pasakas vaikams), atsispindinčias ne vien dramatiškų patirčių tragizmą.

Išsivio jausenas svetur ir gimtinės ilgesį gan vaizdžiai atskleidžia ir J. Meko eseistika. Šiuose taip pat 1946 m. kurtuose tekstuose pastebima nerimo būsenų, atspindinčių dramatišką išsivio likimą : *Nesistebėkit mano niūrumu. Kiekvienas juk ko nors nepakelia. Aš – nepakeliu šios monotonijos. Išleiskite mane iš čia! Aš turiu kloniuose pažįstamų gėlių, ir paukščių giriose. [...] išleiskite mane iš šito narvo!*¹¹ Pastebima, kad tokios jausenos, kaip „buvimas narve“ parodo, kad žmogus jaučiasi izoliuotas, įspraustas į nepatogius rėmus. Buvimas laisvėje jam asocijuojasi su „kloniuose pažįstamomis gėlėmis“, kurios šiame tekste gali būti suvokiamos kaip savos aplinkos, savos gimtos žemės motyvas. Prisimenant, kad šiuos metus J. Mekui teko praleisti DP lageryje, kūrėją itin slėgė sunkios gyvenimo sąlygos: *Šitos kietos lentos – mano patalas./ Šis priplėkęs kampas – mano kambarys*¹². Tenka pastebėti, kad slegianti aplinka, kuri buvo perteikiama autoriaus prozos darbuose, galėjo slopinti menininko kūrybiškumą, naujų idėjų paiešką ir tuo pačiu skatinti koncentruotis į skausmingai išgyvenamą kasdienybę.

Vėlesnieji metai, kuomet DP lageris tapo praeitimi ir J. Meko gyvenimo sąlygos išvykus į Ameriką tapo palankesnės, kūryboje išlieka svarbus tėvynės motyvas, tačiau gimtinės vaizdas jau nėra piešiamas greta skausmingų patirčių. Gimtieji namai, laukai ir žemės darbai prisimenami kaip šviesus prisiminimas, į kurį sugrįžtama per atminties vaizdinius: *Dvejus metus jo sapnai buvo kaip šešėlis, išblunkęs ligi išbudimo. Šiąnakt jis sapnavo vežąs šieną, ir sapnas toks ryškus, kad jis dar pabudęs jautė tą mirguliuojančią vasaros tvanką, gardinėmis kvepiantį šieną. Dulkės sukos klojime, kojos klimpo vežiman. Risčiom į lauką dardėjo čypuodama uorė ir jo ausims patiko ta muzika, kaip ir anos grėbėjos, baltom skarelėm, stumiančios išdžiūvusį, vos ne trupantį šieną*¹³. Kasmetinių vasaros darbų atlikimo momentas, kuris pateiktas kaip harmoniškas ūkininko gyvenimo momento pavyzdys - idealizuojamas gyvenimo ritmo paprastumas, kuris kūrėjo mintyse gali būti suvokiamas kaip ryšio su gimtuoju kraštu išlaikymas.

Praėjus daugiau nei keturiasdešimt metų, J. Mekui rašant straipsnius, skirtus „Valstiečių laikraščiu“, gimtosios žemės motyvas išlieka vis dar aktualus. Tačiau, galbūt įgytos skaudžios patirtys

¹¹ J. Mekas, Beprotybės daina, II, 1946, *Žmogus prie...*, p.7.

¹² J. Mekas, Ant tilto, VII, 1946, ten pat., p. 16.

¹³ J. Mekas, Vienas gimimas, 1949, ten pat., p.48.

ar ilgi metai, praleisti svetimose šalyje turėjo įtakos, kad kūrėjo mintys apie su gimtuoju kraštu susijusius prisiminimus išsakomos labai kategoriškai, vartojant hiperbolizuotus pasvarstymus: *Jei neturi žemės, tai tu esi niekur./ Žemė, žemės, žemei, žemę, žeme, žemėje, o Žeme ! Taip mano mokytoja, Šernienė, mane mokė./ apleisk žemę – ir visi miestai sugrius./ Apleisk valstiečius – ir pradėk kasti savo paskutinę duobę*¹⁴. Šiuose laiškuose praeities nuoskaudos ir kartu patirtų moralinių traumų atspindžiai pastebimi, kuomet J. Mekas prabyla apie išvykimą iš Lietuvos: *Ne savo noru išvažiavau iš Lietuvos. Ne mano noru mane atvežė į Ameriką. Aš esu popierio žiurkė. Aš esu laimingiausias, kai galiu sėdėti prie stalo ir skaityti ar rašyti*¹⁵. Šios eilutės atskleidžia, kad priverstinis išvykimas svetur nulėmė kūrėjo užsisklendimą į patį save, bandymą atsiriboti nuo skaudžių patyrimų ir gyvenimo harmonijos ieškoti kūryboje.

Dievas ir kūryba kaip stiprybės šaltiniai J. Meko kūryboje

Vis tik J. Mekas stengiasi nepalūžti dėl užklupusių išbandymų ir ieško tikėjimo bei vilties. Galbūt todėl kaip atsvara negandoms autoriaus kūryboje dažnai yra sutinkamas Dievas, į kurį yra kreipiamasi: *Tačiau Dieve, kas atsiųs man išpirkimą, kas man leis užsimiršimą, didelį, visas žmonių piktybes apimantį? / Kas man leis užmiršti mano brolius?*¹⁶ Kūrėjas ieško nusiramino prašydamas Dievo tarsi nuslopinti iš liūdesio ir nevilties kylantį pyktį, o kartu sumažinti ir tėvynės ilgesį, kuris dėl negalėjimo į ją sugrižti tampa skausmingas. Pats Dievo vaizdinys J. Meko tekstuose galėtų būti įvardijamas kaip labai žmogiškas. Autoriaus tekstuose Dievas nuolat yra šalia žmogaus ir su juo bendrauja: *Tada vieną dieną Dievas atėjo jo plūktinėn trobon, sėdo šalia jo ir kartu jo duoną valgė, kartu jo laukų žiūrėjo. [...] Ir Dievas stojos, ir ėjo kartu su juo./ Taip baigės dar viena diena*¹⁷. Šios tekstų ištraukos leidžia manyti, kad kūrybos pagalba matymas Dievo kaip labai artimo žmogui, taip pat galinčio lydėti jį kasdieniniame gyvenime, padėjo J. Mekui tikėjimo pagalba išlaikyti dvasinę tvirtybę ir nepalūžti atsidūrus svetimame krašte. Taip pat tikėjimas Dievu šiuose tekstuose gali būti interpretuojamas kaip žemdirbiškos o kartu ir krikščioniškosios kultūros simbolis – būtent tokios kultūros, kuri egzistuoja kūrėjo tėvynėje.

Būtų galima teigti, kad tikėjimas J. Meko gyvenime išliko nenutrūkstamas įvairiais menininko gyvenimo etapais. Krikščioniškojo tikėjimo atspindžiai sutinkami ir vėlesniųjų metų kūryboje, rašant laiškus „Valstiečių laikraščiu“: *[...] aš vis galvoju apie Jėzų Kristų, nes mes bendragimčiai. Tai aš jam*

¹⁴ J. Mekas, Keturias laiškas, 1994 08, *Laiškai iš niekur*, p. 29.

¹⁵ J. Mekas, Septintas laiškas, 1994 12, ten pat., p/ 65.

¹⁶ J. Mekas, Ieškojimas, -Užsimiršimas-, 1946, ten pat., p. 29.

¹⁷ J. Mekas, Apie žmogų, 1947, ten pat., p. 38 – 39.

*jaučiu tam tikrą bičiulišką solidariškumą. Du tūkstančiai metų nedaro jokio skirtumo. Tai aš jaučiu tam tikrą pareigą jį užstoti*¹⁸. Šiame laiške, Dievas, tiksliau jo sūnus, kaip ir ankstesnėje autoriaus kūryboje, taip pat įgauna žmoniškąjį pavidalą ir yra vaizduojamas kaip kasdieninio gyvenimo elementas.

Šalia tikėjimo, J. Meko gyvenime tekstuose pastebimas dar vienas svarbus veiksnys, kuris padeda nepalūžti, o kartu ir per atsiminimus išlaikyti ryšį su tėvyne – tai kūryba. 1949 m. skelbtuose dienoraščiuose nurodoma, kad aprašydamas praeities vaizdinius apie gimtąjį kraštą autorius sugeba vaizduotės pagalba tarsi sugrįžti į pasiilgus namus. Autorius stengiasi išskirti konkrečius motyvus, kurie padeda atkurti praeities vaizdą: *Nežinau – vienas nori į namus grįžti pasiilgęs ten likusių artimųjų, kitas pasiilgęs gero - seno! – gyvenimo. Aš gi ilgiuosi sniego. Ilgesys anos gamtos, anų lygumų, laukų [...]./ Tai ir dabar, va, sėdžiu vienas ir staiga mane užplūdo visi anie prisiminimai. A, tai sėdi tada ir rašai, nors žodžiais viską apčiupinėji, nors žodžiais*¹⁹.

Žvilgsnis į politiką

J. Mekas itin kritiškai vertina vienas ar kitas priklausomybes politinėms ideologijoms ar partijoms. Anot menininko, žmogus yra tarsi priverčiamas būti vienos ar kitos politinės srovės atstovu, būtinai laikytis vienu ar kitu konkrečiai apibrėžtu ideologinių orientacijų. Apsakyme „Didysis skirsnis“ J. Mekas ironiškai vaizduoja profesorių, kuris reikalauja iš jaunuolio nuspręsti, kokia politinė kryptis jam palanki, o jaunuolis taip ir nepateikia atsakymo, mintyse svarstydamas jam užduotą klausimą: *Už ką aš turiu kovoti? Už kokį kraštą, santvarką? Socializmas? Komunizmas? Demokratija? Šitie žodžiai stovėjo priešais jį didelėm plakatinėm raidėm, ir jie jam buvo tiek įkakte, kad jis nenorėjo jų nė išstart šiame kambary. Už ką nors kita? Kito jis dar nežinojo. [...] Kodėl jis čia atvažiavo, į kitą kontinentą, toli nuo savo krašto?*²⁰

J. Mekas savo tekstuose (ypač vėlesniuose) skaitytojui nuolat primindavo esąs žemdirbio lietuvio sūnus, kuris turi itin glaudų ir autentišką ryšį su žeme ir su gamta. Kaip žemdirbiškos kultūros atstovas jis pastebi, kaip sovietų brukama komunizmo ydinga ideologija moraliai sužalojo paprastus kaimų žmones. Kūrėjas tarsi atjaučia tuos žmones, kuriems, atsižvelgiant į jų gyvenimo būdą, politinės ideologijos buvo svetimos, ir kaip bandymas sužavėti idėjomis apie geresnį gyvenimą tarsi suardė jų vientisą gyvenimo ritmą. Šis požiūris atskleidžiamas toje pačioje apysakoje, aprašant jaunuolio mintis

¹⁸ J. Mekas, Aštuntas laiškas, 1994 12, *Laiškai iš...*, p.71.

¹⁹ J. Mekas, Devintas laiškas, 1949, *Laiškai iš...*, p. 82.

²⁰ J. Mekas, Didysis skirsnis, 1950, *Žmogus prie...*, p. 60.

apie politiką: *Jis žiūrėjo, kaip būriai ūkininkų, jaunuolių metėsi su begalinėmis viltimis į komunizmą, ir kaip po to, nusivylę, vėl tylom grįžo atgal, ir kurie ilgiau uždelsė – tiems buvo dar sunkiau. [...] O, jis gerai žinojo, kaip jie visis nekalti buvo, jie nepažino jo, jie norėjo gyventi geriau – jie puolė prie pirmo žiburio – ir krito nusvilusiais sparnais atgal, patys nieko nesuprasdami, ir po to juos įdavinėjo ir šaudė²¹.*

Rašytuose straipsniuose „Valstiečių laikraščiu“ J. Meko mintys apie komunistinę ir kitas politines ideologijas išsakomos su neapykantos ir priekaišto atspalviu: *Buvo laikai, kai niekas nesmirdėjo. Net ir mėšlas, kurį kratydavau laukuos, vaikas, kvėpėjo. O dabar viskas smirdi. Ačiū už pažangą, socialistinę ir demokratinę, užu abi. Mano galva, moralinis smirdėjimas, kuriame dabar pasaulis voliojasi, eina kartu – kaip natūrali išdava – su fiziniu mūsų aplinkos susmirdimu²².* Šioje citatoje tarsi liejamas pyktis ant politinių ideologijų, kurios kūrėjo tekste yra kaltininkės dabartinio visuomenės tiek moralinio, tiek fizinio nešvarumo. Anot J.Meko, politinių ideologijų, taip pat ir ekonominių pokyčių, kurie neva turėtų pagerinti žmonių gyvenimą, padariniai būna tik žalingi visuomenei, griaua prigimtinių žmogaus pradą, naikina jo teises, todėl jas kūrėjas nuolat vertina vien neigiamai: *Labai dažnai, kai keliauju per universitetus, manęs klausia, ką aš galvoju apie šių dienų politinius, pasaulio gerintojų, (svieto lygintojų) darbus. Mano atsakymas visados tas pats: vienas drugelio sparnų paplazdėjimas kur nors Kinijoje ar Labradore gali būti kur kas svarbiau, pasauliniu mastu, laiko tęstinume, negu visi Markso, Engels, Locke, Hume ar Carnegie rašytojų tomai. Visos tos ekonominės ir politinės sistemos siekia tik išorinio – dekoratyvinio gyvenimo pagerinimo, ar, teisingiau, pagražinimo, o užmiršta širdį. [...] A, žmogiškoji esmė, turinys yra giliai, giliau, negu politinės ar ekonominės sistemos įmato...²³*

Žvilgsnis į lietuvius ir gimtosios kalbos reikšmė kitų šalių kontekste

J. Mekui ryšys su Lietuva neapsiribojo vien gimtosios žemės idealizavimu. Kūrėjo prozos tekstuose pastebima ir žmogaus kaip jo gimtosios žemės atstovo svarba. Autorius išskiria tam tikrą lietuvių grupę, kurie jam yra suvokiami kaip tautos pagrindas: *O aš jiems sakau – aš ūkininko vaikas. Aš užaugau kaime, bet, kaip matot, nesu visai kvailas, maiše manęs neparduosit. Tai tas pats ir su dabartiniais valstiečių vaikais: jie yra tikroji Lietuvos ateitis. Valstiečių vaikai ir žvalesni, ir vikresni,*

²¹ Ten pat., p. 62

²² J. Mekas, Ketvirtas laiškas, 1994 08, *Laiškai iš niekur*, p. 27.

²³ J. Mekas, Penkioliktas laiškas, 1995 07, ten pat., p. 114.

ir gudresni, nes jie savo kojom dar liečia žemę. O žemė yra ne tik išminti: ji yra pilna išminties. Miestuose per daug cemento [...]²⁴.

Išskirti žemdirbius kaip svarbiausią lietuvių tautos grupę autorių galbūt skatina ne tik faktas, kad J. Mekas yra šios lietuvių tautos dalies atstovas ir tą savo tapatybę nuolat pabrėžia. Tokį kūrėjo mąstymą gali įtakoti gan kritiškas jo požiūris į kitų lietuvių elgsenas ir sampratas, kurie, kaip būtų galima spėti iš konteksto, yra ne kaimo, o miesto kultūros žmonės. Štai viename iš savo laiškų, rašytų 1995 m., autorius stebisi lietuvių susiformavusiu požiūriu apie svetur gyvenančius savo tautiečius: *Yra labai toks įdomus reiškiny pas lietuvius. Jeigu, sakysim koks prancūzas ar vokiečiai atvažiuos į Ameriką ir dirbs Niujorke, o ne Paryžiuje ar Berlyne, - tai kad ir kiek praeitų jau metų, prancūzai juos visados vadins prancūzais ir vokiečiai juos visados vadins vokiečiais. Bet jeigu jau koks lietuvis, sakysim, Zapkus ar Mačiūnas – tai jau rašys Lietuvoj, kad yra Amerikos menininkai, amerikiečiai. Labai įdomus reiškiny, kai pagalvoji. Mažos tautos daug greičiau atsisako savo vaikų: jos tokios egoistiškos. Jeigu ir mėnesiui išvažiuos, iš pavydo ar pykčio jie tavęs išsižadės. [...]. Lietuva atiduoda Jurgį ir Zapką, ir mane, ir daug kitų Amerikai – ir kitiems kraštams – už dyką. [...] Bet lietuvis pasiliks lietuviu, kur jis bebūtų – Lietuvoje ir pasaulyje²⁵.* Šios eilutės atskleidžia, kad J. Mekui yra skaudu dėl tokio lietuvių vertinimo. Gimtoji žemdirbiška erdvė, dėka savo uždarmo paprastai pasižymi glaudžiu tarpusavio ryšiu tarp tos pačios vietos gyventojų, taip pat joje dažnai pabrėžiama meilė ir rūpestis savo artimui. Iki pat išvykimo svetur, autoriui buvo pažinta tik gimtoji kaimo erdvė, kuri formavo jo tėvynės vaizdinį būtent valstietiškos kultūrą. Daugelis praleistų metų Amerikoje, kurioje menininkas tapo ir kitos – miestietiškos, o kartu ir kosmopolitiškos kultūros atstovu, leido pažinti kitas tautas, jų kultūras, o taip pat pažvelgti ir į savo valstybę platesniu kampu. Nesunku pastebėti, kad plačiau pažinus lietuvių tautą ir pamačius, kad jie nevertina svetur kuriančių menininko, nesididžiuoja jais, o kartu ir juo pačiu, kūrėją apėmė nusivylimas.

Buvo minėta, kad J. Mekas po 1990 m. ne kartą lankėsi Lietuvoje ir iki šiol tebeslanko. 1996m. lankydamasis Lietuvos miestuose, jų gatvėse menininkas itin pasigenda lietuviškumo: *Aš kartais pagalvoju, kad mes gal turim kokį tai savęs nevertinimo kompleksą, ar bėdą. Viskas, kas gero, tai jau iš kitur. Aš, pavyzdžiui, labai stebėjau, Vilniuje, ir važiuodamas per Lietuvos miestus ir miestelius, girdėdamas restoranuose ir aludėse tik vis tą pačią „tarptautinę“ muziką, pumpuojamą per garsiakalbius. [...] Žmonės, kurie atvažiuoja į Lietuvą iš kitų Europos kraštų, ieško ko nors kito, lietuviško, ir aišku, neranda...²⁶*

²⁴ J. Mekas, Septintas laiškas, 1994 12, ten pat., p. 67.

²⁵ J. Mekas, Dvyliktas laiškas, 1995 03, ten pat., p. 98.

²⁶ J. Mekas, Septynioliktas laiškas, 1996 08, ten pat., p. 127.

Naujų kultūrų pažinimas J. Mekui leido pamatyti, kaip svetimos tautos prižiūsta gimtosios kalbos svarbą, visiškai neturint reikšmės, ar ji vartojama savame, ar svetimame krašte: *Kalbant apie kalbą aš prisiminiau neseniai savo kelionę per Japoniją. [...] Tai buvo įdomu, kai Tokijo Seibu auditorijoje salė buvo pilna, jie paprašė, kad skaityčiau lietuviškai. Sakau, gal su vertėju, ar kaip... Ne, jei sako, mes norim girdėti tavo poeziją lietuviškai. [...] Tai ir skaičiau lietuviškai. Ir per visą laiką negirdėjau nei vieno garselio, nei šnipšt. Visi sėdėjo nuostabiai tyliai ir klausėsi lietuvių kalbos skambesio. [...] Pamesk, prarask kalbą – ir pasidarysi, pamažu, lėtai, jau kitas, ir prapulsi kitame ir kitur*²⁷. Šis pasakojimas iš pirmo žvilgsnio neatrodytų kažkuo svarbus, nes tikriausiai kiekvienas išeivis, kuris stengėsi išsaugoti tautiškumą, nuolat pabrėžė gimtosios kalbos svarbą, tačiau vis tik šis pasakojimas kartu moko ir tolerancijos, t.y. gebėti priimti svetimos tautos žmogų, bet ir gerbti jo prigimtines tapatybes.

Apibendrinant

Skaitant J. Meko prozos tekstus pastebėjome, kad netekus gimtojo krašto ir atsidūrus DP stovyklose, autoriaus eseistikoje pastebimi dramatiškų įvykių išgyvenimai, būdingi daugeliui išeivių, tačiau greta šios kūrybos tuo pačiu laikotarpiu autorius kuria ir pasakas vaikams, kuriuose išskiriama gimtinės svarba ir akcentuojamas grįžimo į tėvynę motyvas.

Vėlesniųjų metų kūryboje, kuomet J. Mekas jau gyveno Amerikoje, ryšys su gimtąja žeme išliko itin svarbus. Tačiau gimtasis kraštas vaizduojamas ne kaip skausmingas praradimas, o kaip idealizuota praeitis, į kurią prisiminimų ir vaizdinių pagalba nuolat grįžtama. Nepalūžti užklupus išbandymams, taip pat išlaikyti jausenas su tėvyne kūrėjui padeda Dievas, kuris J. Meko darbuose nuolat lydi žmogaus gyvenimą, ir kartu kūryba, kurios pagalba aprašant prisiminimus į gimtąjį kraštą tarsi vėl sugrįžtama.

Praėjus nemažam laiko tarpui, J. Mekas rašydamas straipsnius 1994 – 1996 m., praeities prisiminimus apie gimtąjį kraštą pateikia su tam tikra nostalgija, svajingumu. Kartu šie straipsniai atspindėjo ir nugyventus metus Vakarų pasaulyje, kuriame menininkas pažino kitas tautas, jų kultūras. J. Meko kaip išeivio iš žemirbiškosios kultūros, vėliau patyrusio Vakarų kosmopoliško gyvenimo kultūrą, patirtys atsispindėjo nuolat pabrėžiant neigiamą požiūrį į politiką, kuri anot autoriaus, yra tarsi nukreipta prieš patį žmogų, jo prigimtį. Taip pat straipsniuose pastebimos ir apsilankymų jau nepriklausomoje Lietuvoje patirtys, kurių miestuose menininkas pasigenda lietuviškumo, kritikuoja nuolatinį bandymą imituoti vakarietišką gyvenimą ir stebisi lietuvių indiferentišku požiūriu išeivių menininkus.

²⁷ J. Mekas, Dešimtas laiškas, 1995 01, ten pat., p. 94-95.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

1. Šaltiniai:

- 1) Mekai J. ir A., *Trys broliai ir kitos pasakos*, Wesbadenas, 1946;
- 2) Mekas J., *Laiškai iš niekur*, Vilnius, 1997;
- 3) Mekas J., *Žmogus prie lyjančio lango*, Vilnius, 2010.

2. Istoriofija

- 1) Aleksandravičius E., *Egzilis ir avan(t)gardas*, Praeitis, istorija, istorikai, Vilnius, 2000;
- 2) Bašinskas G., *Jono Meko egzilio pasaulis*,
http://www.iseivijosinstitutas.lt/var/uploads/file/2001_G_Basinskas_Jono%20Meko%20Egzilio%20pasaulis.pdf ;
- 3) V. Kavolis *Nužemintųjų generacija*, Egzilio pasaulėjautos eskizai, Žmogus istorijoje, Vilnius, 1994.